

Ideja samoupravljanja i etatističko ustrojstvo socijalizma

IVO PAIĆ

Prije mogućih svestranijih filozofijskih i znanstvenih prosudbi o svemu što knjiga Predraga Vranickog izrijeком govori i o čemu pisac u njoj čak neizravno zbori, potrebno je zapitati se: koja je pozicija mišljenja marksizma i socijalizma na djelu u toj knjizi. Rekonstrukcija pozicije mišljenja otvara put čitanja prema oslonoj (misaonoj-povijesnoj) točki iz koje se nadaju pretpostavke i postavke autorovih pitanja, njima primjeran put traženja odgovorâ i odgovori o biti i međusobnom odnosu (svezi?) marksizma i socijalizma. Time se otvara uvid u vidokrug i djelokrug stavova-iskaza koji su pred nama. Nadalje, rekonstrukcija pozicije mišljenja ograničuje — na metodički svjestan način — i polje mogućih predrasuda čitanja. Prvenstveno: neutemeljeno kritičko (pohvalno prosvjetljavanje teksta izvanjskim svjetlom spoznaje iz druge i drukčije (tekstu vanjske) pozicije koja i sama, poput *camere obscurae* ostaje iznutra neprosvjetljena.

U okvirima prethodnih, metodički preduvjetnih, tvrdnji naznačit ću tek dijelove-momente razumijevanja pozicije autorova mišljenja biti i međusobnog odnosa (sveze) marksizma i socijalizma. Naznake što slijede ne mogu nadomjestiti recenziju. One u najboljem slučaju mogu — svojom nesustavnošću i neraščlanjenošću, svojom otvorenošću za nova pitanja — sudjelovati u promicanju sadržajnog (*povijesnog odmjerеноg*) razgovora. Razgovora što ga i knjiga *Marksizma i socijalizma*, pored mnogih drugih, drukčijih i oprečnih knjiga — na *određen* način potiče.

1

Knjiga usmjeruje čitatelja. Riječ je o nekoliko načina usmjerenja.

Prvo usmjerenje izravno preuzimljem od autora: »Smatram da je u vezi sa suvremenim historijskim procesima bitna misao marksizma potreba

dokidanja i prevladavanja kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa dokidanjem ekonomske i političke alijenacije u bilo kojem obliku».¹ Ako je marksizam pokret koji je »dobio najšire historijske dimenzije«,² ako je marksizam — kako i autor drži — suvremeno (djelatno mišljenje, onda treba i podnijeti konzekvence tih temeljnih tvrdnji. Iz njih slijedi da marksizam misli to što je bitno za suvremenost te da (kao pokret) revolucionarna bitne, nezaobilazne, sile odrednice suvremenosti: marksizam, u jedinstvu mišljenja) djelovanja oslobađa to što je povijesno oslobodivo. U protivnom, on je kao mišljenje (djelovanje »ispod« *energei i dy namei* odnosa tvorbe bitka i biti suvremenosti, ili je »iznad« njih. U oba ova slučaja marksizam se objelodanjuje kao neumjereno mišljenje) djelovanje: on nije u mjeri energije i dinamike bitka i biti suvremenosti. Sad smo tek pred pitanjem-dilemom: pripada li zbiljskoj energiji i dinamici bitka i biti suvremenosti, upravo bitna misao, potrebe dokidanja i prevladavanja »ekonomske i političke alijenacije u bilo kojem obliku«. U bilo kojem, u svakom obliku! Međutim, zbivanja konstitutivna za tvorbu epohalnosti ove epohe (osobito: neprevladan kapitalistički ja³), zbivanja u presječnim aktualnim točkama prostora-vremena epohe (primjerice: prozirnost ogoljelog kapitalističkog i državno »socijalističkog« imperijalnog razloga nasilja nad čovjekom i narodima) nalažu ozbiljan oprez spram takvom stavu. Između njegove radikalnosti i stanja »povijesne materije« kroz koju se valja izboriti za prevladavanje alijenacije »u bilo kojem obliku«, očito je da postoji ozbiljan nesklad. Materija se revolucije upravo povijesno-ontologijskim razlogom otimlje mišljenju (djelovanju te neodmjerene radikalnosti. Na mnogim stranama zbiljski je problem upravo u tome da se obrane čak »alienantni oblici« pred prijetećim silama njihove radikalizacije! Namjesto postuliranja zrelosti povijesne materije za praksu posvemašnjeg prevladavanja otuđenja, čini se da je danas (više nego ikad ranije) potreban *plodotvorni pesimizam*: praksa mišljenja koja dovodi u pitanje istinu vlastitih optimističkih očekivanja radi revolucionarne, odgovorne, ozbiljne promišljenosti koja sudjeluje u pronosjenju »domene šansi« u domeni ove jedne povijesti.

¹ Marksizam i socijalizam, str. 10.

² Isto, str. 10.

³ »Rad ispražnjen od sadržaja« — rad je u kojem svrha i njoj pred-ležeca potreba opstojе kao potreba i svrha kapitala, države: vanjska i čovjeku izvanjskim voljama za moći izručena djelatnost.

Umjerenost marksizma izlazi na vidjelo u *napetosti* koja drži na okupu revolucionarno neiskorjenjivo »treba da« i povijesno-ontologijski-autoritativno »jest«. Metodički gledano: čitanje knjige pod prevlašću stava o marksistički bitnoj (dakle: suvremenoj) misli potrebe (što će reći: povijesnoj zrelosti uvjeta) prevladavanja otuđenja u »bilo kojem obliku«, još je nedovoljno osvješteno o opasnostima koje ga — kao svako potcjenjivanje neprevladanih, još dobro i čvrsto ukorijenjenih sila odrednica vremena — mogu izbaciti na rub bitnog zbivanja.

Drugo, s prvim povezano, usmjerenje čitača također je izričito predloženo: osloncem na uvjerenje o potrebi prevladavanja otuđenja u bilo kojem obliku (u »vezi sa suvremenim historijskim procesima«), osloncem na »konceptiju čovjeka kao slobodnog i kreativnog bića prakse« i »koncept asocijacije slobodnih proizvođača« kao »temeljne misli marksističkog humanizma«, autor si postavlja »zadatak da u svjetlu te ideje« objasni »dosadašnje historijske procese i da tu ideju asocijacije slobodnih proizvođača« domisli »što je moguće više do kraja, u prvom redu u vezi s dosadašnjim glavnim fenomenima u razvoju radničkog pokreta — socijalizmom i marksizmom«. ⁴ Dakle, što će se u knjizi vidjeti i kako će se vidjeti — vidjet će se u svjetlu ideje asocijacije slobodnih proizvođača. Ili, govorom filozofije: nagovještava se slijed izlaganja sustava misli pod vidom jedne ideje (Kant), ovdje ideje asocijacije slobodnih proizvođača. Postoje li i načelne teškoće provedbe tako postavljena zadatka?

Kakav je odnos između provedbe tako postavljena zadatka? Ako je »marksizam« jednako »marksistički humanizam« slijedi da — kako se razabire iz autorove formulacije zadatka — domišljanje (»što je moguće više do kraja«) temeljnih ideja marksističkog humanizma (prvenstveno: koncept čovjeka i asocijacije slobodnih proizvođača) — »u vezi s dosadašnjim glavnim fenomenima u razvoju radničkog pokreta« — osigurava izradu dovoljno sadržajnog odgovora na pitanje o biti i odnosu marksizma i socijalizma. Međutim, ako je »marksistički humanizam« čak bitna svjetonazorna orijentacija, koncepcija, nauk, učenje (*Lehre, doctrina*), ostaje nedovoljno rasvijetljeno pitanje odnosa *znanosti i učenja* (koncepta, doktrine...) u marksizmu, u *genuinom*, »marksovskom marksizmu«. Zapravo: što kao (istraživački) rad ljudskog duha nošenog idejom istine (Vl. Filipović) *nosi* samu ideju »marksističkog humanizma«? Pitanje se može i ovako po-

⁴ Isto, str. 10, 11.

staviti: jesmo li bliži »genuinom marksizmu« kad mislimo iz koncepcije »marksističkog humanizma« ili smo i humano bolje osigurani podnoseći trud dospijevanja do čovjeka plodotvorno ponavljajući upravo za Marxom: »Moja analitička metoda ne polazi od čovjeka, nego od ekonomski datog perioda društva« (*Randglossen zu A. Wagner*)? Da. Nacrt »znanosti povijesti« (neprikladno označeno i kao »pozitivna znanost«) u *Njemačkoj ideologiji* Marx razvija postuliranjem dva, za tu znanost (neempirijsku, posebice neempirističku) temeljna stava-zahtjeva što osiguravaju put u bit čovjeka: prvo, »što« i »kako« biti čovjeka, njegovo jest i njegovo štoštvo su *po radu*, po tome što i kako *proizvodi*; drugo, teškoće za »znanost povijesti« nastaju tek tamo gdje se dademo na konkretno istraživanje koje neće u svojoj povijesnoj određenosti-primjerenosti biti totalizirano idejom, čak ni nepovijesnom idejom čovjeka, slobode itd.⁵ Obje teškoće iziskuju pitanja: (a) što ostaje nevidljivo na dosadašnjim povijesnim procesima kad se osvjetljuju iz *ideje* asocijacije slobodnih proizvođača. Dakle: iz koncepta »marksističkog humanizma« koji — kako i slijedi iz Marxovih stavova utemeljenja »znanosti povijesti« — ne obuhvaćaju cjelinu filozofijskog (transfilozofijskog) — znanstvenog i naučnog zahvata u povijesnu zbilju; (b) naravno, u autora nije riječ o nekakvoj »čistoj« ideji asocijacije slobodnih proizvođača: ta ideja svoj sadržaj i svoje važenje nastoji razviti u tijesnoj povezanosti »s dosadašnjim glavnim fenomenima u razvoju radničkog pokreta — socijalizma i i marksizma«¹; međutim, je li to iskustvo (marksizma i socijalizma) doista dostatno za svestrano osvjetljenje dosadašnjih »historijskih procesa« upravo za pronošanje genuino marksističkog razumijevanja i objašnjenja *povijesnosti* ideje asocijacije slobodnih proizvođača. U prilog toj upitnosti potrebno je istaknuti: knjiga ne uzimlje dovoljno u obzir temelj, bit i opstojnost moderne znanosti i znanstveno tehnolozijske proizvodnje, prožimanje svega znanošću, nastajanje znanstvenog lika rada, »organiziranje politike« (Habermas), način sveze znanstvene »objektivnosti« i političke (samo)volje — pretpostavke »znanstvenog staljinizma«, rast tendencije upravljanja socijalnim sustavima kao tehničkim sistemima, cjelokupnu *novu* problematiku biti i odnosa instrumentalnog i komunikativnog djelovanja *unutar* cjeline *praxis-a*. Da: moramo se upitati — i ne samo u povodu knjige — o načinu razumijevanja ideje asocijacije slobodnih proizvođača iz vidokruga i djelatnog okružja sklopa modernih znanošću prožetih

⁵ Uspor. *Njemačka ideologija*, Naše teme 5, 1967.

proizvodnih snaga, te ideologije koja je (što se daje otčitati i na stranicama *Kapitala*) materijalna praksa, opredmećivanje (samoproizvođenje) »volje za moći« na svim točkama društvenog sustava, društvenog racionaliteta ili postajanja sistema totalitetom, »organskim totalitetom« (Uspor. Marx, *Grundrisse* . . ., Berlin, 1953, S. 189).

Treći mogući način čitanja slovi kao *motto* knjizi: »Kao što nekog individuuma ne ocjenjujemo po onome što on misli o sebi da jest, tako ni o takvoj prevratnoj epohi ne možemo stvarati sud iz njene svijesti, već naprotiv, moramo tu svijest objašnjavati iz protivrječnosti materijalnog života, iz postojećeg sukoba između društvenih proizvodnih snaga i odnosa proizvodnje« (Marx). Sva se prethodna pitanja ovdje sabiru u jedno: izdržava li knjiga napor razumijevanja i objašnjenja »dosadašnje historije« držeći na okupu protuslovlja »materijalnog života« problematizacijom ne samo onog što je kao protuslovlje oblikovano, nego i onoga što se kao pred-oblikovano utemeljuje kao mogućnost i nužnost (iz povijesno osebnih sadržaja podjele, razdrtnosti rada-čovjeka — *po kojoj* se konstituiraju tvorbe povijesnog društvenog bitka čija je bit: protuslovlje materijalnih pretpostavaka (zatečenih i proizvedenih), zbiljskih individuuma i akcije individuuma.

2

Od pedesetih godina na ovamo (kad se s pravom zanemari nepovijesna dijalektičko materijalistička isprazna konstruktivistička ortodoksija), u nas je višekratno postavljeno i iskušavano pitanje: kakav marksizam za samoupravni socijalizam. »Samoupravni socijalizam« uzimlje se nečim ne-problemskim i neproblematičnim za *jedno* mišljenje čija je zadaća da problematizira i »razradi« marksizam primjeren »samoupravnom socijalizmu«. Ova knjiga obrće pitanje; njoj je stalo do raščlambe problema: kakav socijalizam za marksizam, za *genuini* marksizam. No, re-konstrukcija »genuinog marksizma« pretežno u obzoru temeljenih *konceptija*, manje pak u okružju marksovskih ograda o njihovu važenju »kad se dademo na zbiljsko istraživanje«, bremenita je opasnostima. Temeljna je opasnost-iskušenje: kretanje mišljenja u ideologijskom polju, u području odnosa »ideja-ideja«, prvenstveno u odnosu ideja (konceptija) »genuinog marksizma« naspram idejama-konceptijama staljinističke ortodoksije koja — u glavi i zbilji — doista nije nekakva »deformacija« marksizma, koja doista *nije*

marksizam. Staljinizam je »tamna pozadina« koju u njoj ne-marksističkosti i nesocijalističkosti osvjetljava ideja samoupravljanja. Pisac je takvim načinom osvjetljavanja *dokazao* da staljinizam nije marksizam, nije socijalizam. »Genuini marksizam« i staljinizam prebivaju na suprotnim obalama! To su zapravo i bitne konzekvence autorova radikalnog osvještavanja o socijalizmu kakav je primjeren genuinom marksizmu: »Bit socijalističke revolucije je promjena vjekovnog položaja radnog čovjeka, a u prvom redu radničke klase, od historijskog objekta u historijski subjekt, od potčinjenih, eksploatiranih i podaničkih slojeva u stvarno vladajuće time što će podruštvljenjem, a ne samo podržavljenjem sredstava za proizvodnju neposredno određivati i usmjeravati uvjete i smisao svoje historijske egzistencije«. ⁶ Tako se ova knjiga istovremeno objelodanjuje smjelim i nedovoljno smjelim djelom. Kako je to moguće? Prvo. Na tragu i do sada poduzimanih napora drugih pisaca ona izrijekom raskida s alibi tezama: u svome etatističkom sadržaju i staljinističkom nehumanom (anti-humanom) ustrojstvu društvo *nije socijalističko*, ono je neprimjereno »genuinom marksizmu«. I ne samo »genuinom marksizmu«! Ono nije na razini čak »formalne demokracije« osvojene unutar kapitalističkog društvenog ustrojstva. Demokracije osvojene minulom (»predsocijalističkom«) klasnom praksom proleterijata. Neovisno o kvaliteti izvedbe svih aspekata takvog metodičkog osvještavanja, danas je — više nego ikad — dragocjeno pronosanje mišljenja/djelovanja kroz procese bespredrasudnog predočavanja i odjelovljavanja otpora staljinizmu kao *malignoj* izraslini na »marksizmu« i »socijalizmu«. Taj otpor valja nam promicati iznutra i izvana: potrebno je neprestance iskorjenjivanje nanosa svijesti koja u svemu neljudskom (staljinističkom) nalazi momente opravdanja i puke »deformacije« marksizma-socijalizma; potrebno je — čak svemu usprkos — oslobađati, razvijati smisleno, povijesno primjereno, oslobodajuće i oslobodilačko marksističko-socijalističko mišljenje (djelovanje u svijetu koji nije sklon prihvatanju »nereda« što ga na ljepoti i moći slobodnog osebičnog nalazi i priječi nakana planetarnog rasprostiranja danas djelujućih ideologija (materijalnih praksi) reda i poretka stvari i ljudi u sustavima brahijalne i/ili »tihe« pacifikacije otporima da se bude na način ljudskog. Drugo. Stanovita nedovoljna smjelost knjige nalazi se i objelodanjuje u onom što je na njenim početnim stranicama čini se najvrednije: u njenim radikalno

⁶ Isto, str. 121.

humanim tezama koje se provjeravaju pretežno argumentima njihove potkrepe a znatno manje uvažavanjem činjenica koje su protiv njih. Ako je smjelost mišljenja u tome da stalno stavlja u pitanje istinu vlastitih pretpostavaka i prostor vlastitih ciljeva (Heidegger), onda je — za svako promišljeno pisanje »marksizma i socijalizma« — neizostavno pitanje: je li u svemu na djelu »udes«, »sudbina« Marxova učenja ili je, pak, riječ o nečem drugom. Što bi bilo to drugo? Izvjesno je da se — kako i pisac tvrdi — Marx prevario u nekim svojim predviđanjima. Međutim, izostalo je značajnije pitanje: u čemu se mi današnji varamo čitajući Marxa u nastojanjima posuvremenjenja njegovih misli. Određenije govoreći: je li revolucionarno izdašniji napor rekonstrukcije njegova učenja (o socijalizmu, o klasnoj borbi, o slobodi, o čovjeku) ili je za revolucionarnu ozbiljnost, odgovornost, mišljenja/djelovanja probitačnije problematiziranje povijesnog statusa Marxova predmeta i njegovih preobrazbi u današnjem svijetu, preobrazbi koje daju snagu praksi — privremenog ili trajnijeg — osujećenja ozbiljenja doktrinskih (njegovih i naših) izvedenica njegove znanosti povijesti kako je, primjerice, realizirana u *Kapitalu*? Bi li se iz tako poduzetih napora otvorilo nešto drukčije motrište i kapitalizma i etatističkog ustrojstva socijalizma, nego što je provedeno na stranicama ove vrijedne knjige? Što bi tada značila autorova razložna tvrdnja da je posvemašnjom etatizacijom društva stvoren *besperspektivan sustav*? Možda bi pomno raspitivanje dospjelo do zaključka: spoj političke birokratske volje za moći i znanosti vodi sustavnom blokiranju volje da bude drukčije nego što jest — naspram volji za otporom geometrijskom progresijom (a to je tečevina razvitka znanosti u nerazvijenim društvenim odnosima) raste moć kontrole nad čovjekom. Beperspektivnost »izgrađenog« etatističkog ustrojstva socijalizma možda je *de facto* opredmećivanje moći blokiranja perspektive njegova poricanja. Ako je u kapitalskom društvu sve postavljeno već pretpostavljeno, u dovršenom etatističkom ustrojstvu socijalizma postoje činjenice radikalizacije te tvrdnje: sustavno rukovođenje (birokratska volja za moći — znanstvena »objektivnost«) *unaprijed* zaposjedaju cjelinu »ekonomskog, političkog i duhovnog života čovjeka«. To je ideal rukovođenja u obzoru etatističkog »socijalističkog« mišljenja. I nije više riječ o tome da trgovac-kapital hoće svoju »funtu mesa«, nego se želi *sve*: sve ili ništa! Totalno »pripitomljavanje« svega u okružju birokratske volje za moći ili njegovo totalno poništavanje. Je li u toj beperspektivnosti ipak na djelu, makar i pervertirani, lik Marxova predmeta: »izobličeni« kapital kao sup-

stancija i subjekt, kao apsolut koji (preko svojih povijesnih »agenata«, ne nužno kapitalista) opisuje na novi način svoj krug krugova zaposjedajući sve materijalne i duhovne potencije? O tome tek treba promisliti smjelošću koja će — upravo radi privrženosti samoupravljanju — dovesti u pitanje olaku tvrdnju o »sudbini Marxova učenja«.

3

Neka kolebanja i neke odrještne tvrdnje narušavaju — gledano i iz pozicije »ideje samoupravljanja« — teoretsku čistoću knjige:

Prvo. Pisac upotrebljuje sintagmu »put u socijalizam«. Ona protuslovi temeljnim stavovima Predraga Vranickog. Naime: da je socijalizam sama praksa prelaženja od klasnog prema besklasnom društvu. Točnije: to prelaženje jest socijalizam. Izrazom put u socijalizam rastavljaju se put i socijalizam, što bi nadalje vodilo shvaćanju socijalizma kao osebujnog, opsebljenog, povijesnog lika proizvodnje života. Konzekventno misleći, socijalizmu bi pripisali karakteristike ekonomijske formacije društva i, logično, pomislili bi da se socijalizam može kao takav *izgraditi*. Takve pomisli nehotično nas izlažu dalekosežnim posljedicama optičajne tvrdnje o stupnjevanju »zrelosti« socijalizma, o ponavljanju već na drugom mjestu pređenih etapa »izgradnje socijalizma«. I teoretski bi se izložili opasnostima legitimiranja teze koja nam (jer dolazimo nakon Oktobra) dodjeljuje niži rang osvojenosti-izgrađenosti socijalističkog sadržaja života. Tako stoji i s autorovim mjestimičnim tvrdnjama o »postrevolucionarnoj situaciji«. Slijedilo bi da je socijalizam nešto nakon revolucije. To nešto moglo bi biti samo izgrađivanje sustava, njegovo dovršavanje na prešutnim pretpostavkama kako je sve u redu sa temeljem. Sustav i pokret, ono oblikovano i ono što stalno tiska naprijed — dovodeći u pitanje i temelj — morali bi se ponajprije razdvojiti, a potom i finalizirati u poništavanju pokreta sustavom. Očito je da Vranicki brani *genuino* suprotnu tezu, tezu usmjerenu protiv predominacije sustava nad živim i životnim, stalno naprijed tiskajućim, za promicanje socijalističkog procesa dragocjenim prožimanjem sustava i pokreta.

Drugo. Ono komunističko — kako se dađe pročitati na stranicama knjige — nije to što perzistira iz prošlosti i što je *izraz* klasnih protuslovlja. Ako komunizam shvaćamo iz Marxovih temeljnih misaonih poticaja

kao proces koji je već *na djelu*, čak unutar »starog poretka«, valja nam zaključiti: komunizam jest samo klasno protuslovlje, on jest izraz klasnih protuslovlja, njihova povijesno primjerenog rješavanja. U protivnom, što bi bio komunizam? Komunizam bi — s onu stranu »carstva nužnosti« — bio proizvođenje života u posve novom, *dvočlanom*, tipu dijalektike koja je otvorenost, a nipošto dijalektika sintezijskih ishoda u kojima protuslovlja imaju rješenje u nečem »trećem« i ishodima koji obnavljaju (primjereno razdrtosti samog života) neprozirnost biti na pojavi.

Treće. Različito se shvaća odumiranje države. Jednom postulirano, čini se da je i prerano — čak metodički — deproblematizirano. Primjerice, kad se kaže da bi »udruženi proizvođači trebali zamijeniti državu u njenim funkcijama«. Što to znači: *zamijeniti* državu u njenim funkcijama? Vodi li to zamjenjivanje temeljnoj preobrazbi društva? Znači li da društvo ima relativno konstantne funkcije, pa ih jednom obavlja država, drugi put »udruženi proizvođači materijalnih i duhovnih dobara«. Ili je — u horizontu mišljenja načelno mogućeg novog — nešto drugo posrijedi; razvijanje društva i društvenosti unutar kojih, primjereno *novom* utemeljenju životnosti života nastaju i nove »funkcije«. Zamjena državnih funkcija teza je još *negativnog* odnosa prema građanskom svijetu, u njoj nije sadržano i *pozitivno* odnošenje prema socijalizmu. Neovisno o tome što je prva zadaća aktualno i povijesno urgentnija, obje teze-odnosa moraju biti djelatne već sada, da se ne dogodi kakvo iznenađenje: primjerice, da preobrazba funkcija države rezultira tek njihovim podruštvljenjem, a ne *novim* tipom društva, društvenosti. O tome se, smatram, još nedovoljno misli. U knjizi Predraga Vranickog — također.

Četvrto. Tu je i problematična tvrdnja o dvije faze marksizma. Jedna je faza slobodna, druga nije. Prva je faza doista slobodna, ali od povijesnog eksperimentiranja, od prakse mijenjanja zbilje, od prakse kao biti i mjesta istine koja ne prebiva u sudu (II teza *Ad. Feuerbach*). A druga faza? Nju obilježuju različiti načini povijesnog eksperimentiranja. Situacije su međusobno bitno različite. One nisu uvjetovane *tek* ideologijskim »pozitivnim«, »povoljnim« ili »nepovoljnim« uvjetima marksističkog mišljenja/djelovanja. Naravno, ideologijski uvjeti nisu zanemarljivi. O njima treba povesti računa. Ali je prije svega potrebno uzeti u račun razliku stvaranja jedne svjetonazorne-revolucionarne pozicije i njenog isprobavanja u okruženju djelujućih povijesnih moći svijeta koji joj se istovremeno opire i koji ju oslobađa za ozbiljenje. Dvije su faze raspoznatljive i u kratkoj historiji

marksizma u Jugoslaviji. Prva obuhvaća vrijeme izgradnje *projekta* mijenjanja društva, projekta u čijem je jezgru ideja samoupravljanja. U projektu su isprepletena dobivena i zadobivena pitanja: pitanja i odgovori *dobiveni* »otkrićem« Marxa pod naslagama ekonomicizma, scijentizma, etatističkih prosudbi i svakojakih, ponajviše staljinističkih pojednostavljenja na kojima je iščezlo ono marksovsko; pitanja i odgovori *zadobiveni* kritičkom i samokritičkom refleksijom — u točki prijelomnici, 1950. — o biti »izgradnje socijalizma« i njegovu neizostavnom uvjetu: spajanje rada i upravljanja! Faza izrade projekta, nabačaja nacrt, nastaje u uvjetima nerazvijene samodjelatnosti radništva, u vrijeme kad je etatizacija prožimala sve »sfere« života. Druga faza je doista neslobodna: unutar posve konkretnog složaja prilika-neprilika života, u njoj projekt polaže račune o istini vlastitih pretpostavaka i prostora vlastitih ciljeva; otpornost povijesnog materijala revolucije postaje *autoritet*, a povijesna i aktualna relativizacija često emfatičkih tvrdnji teoretskog polja (njegova »treba da«) biva neodložnim zadatkom. Nismo, još nismo, svikli tim relativizacijama u čijim ishodima neće carevati pozitivizam, niti će njima i dalje vladati optimizam nedovoljno odgovornog držanja pred nezaobilaznim autoritetima konstitucije *toposa prakse*. U tipologijama i klasifikacijama »etapa« slobodnog/neslobodnog bivanja marksizma u nas, ne smiju se zanemariti ograničenja i vrludanja koja mu pridolaze iz »političke sfere«, iz »sfere« hitre politizacije filozofije koja se iščuđuje što i dalje zbilja ne odgovara idejama filozofije i znanosti koje spokojno prebivaju na jednom *dobivenim* pitanjima i odgovorima. Stoga je potrebno (cijeneći autorov ljudski protest protiv staljinističke prošlosti, sadašnjosti i orvelovske prijetee budućnosti etatističkog ustrojstva socijalizma) proslijediti i preko teza ove knjige: da se konačno dademo na istraživanje koje traži *jedinstvo* oba ovdje spomenuta načina smjelosti mišljenja.